

Magyar kisebbségek a kutatások tükrében

BEVEZETŐ

Szarka László

a történettudományok kandidátusa, igazgató
MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet
szarka@mtaki.hu

Történeti közhelynek számít, hogy a kelet-közép- és délkelet-európai nemzetállamok 1918-ban jórészt megörökölték a Habsburg Monarchia etnikai, nyelvi, kulturális és vallási sokszínűségét. A 20. század végi, 21. század eleji népszámlálások eredményei viszont azt mutatják, hogy nyolc évtized alatt a két régió jellegadó sajátosságának számító soknyelvűség, multiethnicitás alaposan megkopott, a térség nemzetállamaiban az etnikai, nemzeti, vallási kisebbségek száma, s még inkább aránya – az albán és roma közösségek kivételével – radikálisan csökkent.

Önmagában az etnikai viszonyoknak ez a multikauzális folyamatként leírható átalakulása is elégséges feladatot adhatna a kisebbségi csoportokkal foglalkozó kutatásoknak. Hiszen a változások mögött olyan történeti tér- és társadalomformáló erők, gazdasági, politikai tényezők húzódtak meg, mint az impériumváltozások, háborúkhöz, nemzetállami programokhoz kötődő etnikai tisztogatások és kényszermigrációk. A szóban forgó régiók országaiiban pedig a szocialista iparosítás és urbanizáció, illetve a pártállami idők internacionalista jelszavakkal folytatott asszimilációs politikája, legújabbán pedig a

tömegessé váló munkaerő-migráció és a természetes szaporulat csökkenése okoz száz-
ezres nagyságrendű etnikai változásokat.

A magyar kisebbségi közösségek kutatása az elmúlt másfél-két évtized alatt korábban nem feltételezett mértékben intézményesült. Maguk a kisebbségi magyar közösségek egyre több és egyre jobban szervezett tudományos intézményt, tanszéket, intézetet, kutatócsoportot, egyesületet működtetnek. Ezek közül említsük meg például a legtöbb kiadványt kibocsátó, illetve legtöbb kutatást folytató intézményeket: a csíkszeredai Regionális és Antropológiai Kutatások Csíkszeredai Központját, az Erdélyi Múzeum Egyesületet kolozsvári kutatóintézetét, a több jeles kutatóműhely társulásával ugyancsak Kolozsvárott létrejött Egyetemi Magyar Tudományos Intézetet, a somorjai Fórum Intézetet, a szabadkai Magyarágkutató Tudományos Társaságot és az újvidéki Vajdasági Magyar Tudományos Társaságot.

A szomszéd országok többsége, azaz nem magyar nyelven folyó egyetemi és akadémiai kutatásaiban szintén mindenütt működnek a magyar kisebbséggel foglalkozó intézmények, csoportok. Közülük ismét csak pél-

daként említsük meg a ljubljanoi Kisebbségkutató Intézetet, a Szlovák Tudományos Akadémia kassai Társadalomtudományi Intézetét, a Szerb Tudományos Akadémia belgrádi Etnográfiai Osztályát vagy az újvidéki Multikulturális Központot.

Magyarországon hosszú szünet után az 1990-es években szinte valamennyi egyetemen, főiskolán szerveződtek olyan kutatócsoportok, dokumentációs részlegek, amelyek a határon túli magyarok kérdéseit vizsgálják. Példaként említhetjük az ELTE Néprajzi, Irodalomtörténeti és Művelődéstörténeti Tanszékein jóval a rendszerváltást megelőzően elkezdődött kutatásokat, az ELTE-UNESCO Kisebbség-szociológiai Tanszékét, a KLTE Néprajzi Tanszékét vagy a Szegedi Egyetem Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteményét. Emellett a Magyarságkutató Intézet, illetve az annak folytatásaként létrejött Teleki László Intézet, valamint az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány jelenti az alapítványi háttérrel intézményesült kisebbségkutatás két legfontosabb magyarországi szervezeti egységét.

Az MTA valamennyi társadalomtudományi intézetében a nyolcvanas évektől kezdődően mindenütt rendszeres és mind több helyen kutatószervezetileg is elkülönülő kisebbségi magyar tárgyú kutatások folynak. Az Akadémia elnöksége 2000-ben döntést fogadott el arról, hogy Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet néven 2001. január 1-től önálló intézetet alapít, amelynek céljai közt a magyarországi nemzeti kisebbségek, a közép-európai roma etnikai csoportok mellett a kisebbségi magyar közösségekkel foglalkozó elméleti, alap- és alkalmazott kutatások kiemelt helyet foglalnak el.

Az akadémiai Kisebbségkutató Intézet kutatásaiban, rendezvényeinek megszervezésével igyekszik együttműködni a kisebbségkutatás többi szereplőjével.

Ezzel többek közt az intézet alapító okiratában megjelölt kutatószervezeti feladatainak is eleget kíván tenni. 2001-től az Arany János Közalapítvány támogatásával sikerült létrehozni az MTA határon túli magyar nyelvészeti kutatóállomás-hálózatát, amelynek munkáját az első négy évben a Nyelvtudományi Intézetrel együttműködve a Kisebbségkutató Intézet koordinálta. Az intézet honlapján elérhető interetnikus kutatási adatbázis kialakításában, illetve a határon túli magyar kulturális és közművelődési szervezetek intézményszociológiai felmérésében az intézet szorosan együttműködött a kisebbségi magyar kutatóintézetekkel.

A kutatások diszciplináris hátterét a kisebbségi kérdések iránt hagyományosan érdeklődő néprajz, történetírás, nyelvészet, jogtudomány, demográfia, társadalomföldrajz mellett újabban egyre inkább a szociológia, politológia és a kulturális antropológia, valamint a regionális kutatás jelenti. Egyre gyakoribbak az olyan elemzések is, amelyekben az egyes tudományágak képviselői arra tesznek kísérletet, hogy módszereiket összehangolva valódi interdiszciplináris vizsgálatokra kerüljön sor.

Válogatásunkban olyan tanulmányokat adunk közre, amelyek a Magyarországgal szomszédos hét állam magyar kisebbségi közösségeinek demográfiai, identitás- és etnopolitikai helyzetével, a magyar anyanyelvnek az egyéni és közösségi kétnyelvűség körülményei közötti fejlődésével, valamint a kisebbségi magyar politikai pártok törekvéseivel foglalkoznak. Emellett az intézetben folyó szórványkutatások elméleti, módszertani megközelítéséről, illetve a kisebbségi magyar kulturális és közművelődési intézmények átfogó vizsgálatának elemzéséről ad képet egy-egy tanulmány.